

BULHARSKÁ LITERÁRNĚVĚDNÁ BOHEMISTIKA JAKO ŽIVOTNÍ DRÁHA A VĚDECKÉ STANOVISKO

IVAN PAVLOV

Vznik kompetentního a systematizovaného hodnocení české literatury v Bulharsku je úzce spjat s institucionalizací bulharské vědy, jejíž vývoj v přístupu k materiálu důsledně vyžaduje vědecké metody a stanoviska. Taková specializace ve vědeckém myšlení vyžaduje i vznik profesionálně vázaných osobností, jejichž životní dráhu různými způsoby ovlivňuje badání v oblasti české literatury.

Ke konci 19. století končí hegemonie živelné novinářské recepce českých autorů, která se projevovala především jako novinářské reflexe k oslavám výročí nebo k jiným aktuálním kulturním událostem diktovaným českými novinami nebo jako doprovod ke spontánním překladům děl českých spisovatelů do bulharštiny. Objevují se specializované instituce – Bulharská akademie věd, Sofijská univerzita (založena v roce 1888). Její zakladatel a rektor A. Teodorov-Balan (1859-1959) byl jedním z prvních Bulharů, který přistupoval k české literatuře z pozic profesionála. Vystudoval slovanskou filologii v Praze, kam odjel studovat na návrh tehdejšího bulharského ministra školství – Čecha Konstantina Jirečka (1854-1918) – a Bulhara V. D. Stojanova, který žil v Čechách deset let (1858-1868) a udržoval kontakty s mnoha českými spisovateli (B. Němcovou, V. Hálkem, J. V. Fričem a jinými), překládal z tvorby českých literátů, avšak akademického vzdělání nedosáhl.

Nehledě na to, že jeho zájmy byly především jazykovědné, odchyloval se Balan od mladogramatických norem při výkladu literárních děl, která překládal (povídka *Hubička* K. Světlé aj.), stejně jako při přednášení slovanských literatur na Sofijské univerzitě. Tak začíná propojení mezi překladatelským a vědeckým vztahem k českému jazyku a literatuře, které mnohem později v Bulharsku vyvrcholilo činností známého překladatele *Švejka* – profesora Svetomira Ivančeva (1920-1991). Balan jako první přináší do Bulharska sepětí osobního a vědeckého přístupu k českému jazyku a k české literatuře. Jeho žáci ho hodnotí následovně: "Balanův pobyt v Praze má důležitý význam pro celou jeho další činnost. Zde se mu dostává nejen široké lingvistické kultury, ale i trvalého návyku k vědecké práci a kázni, k systematickosti a přesnosti, svědomitosti a pocitu odpovědnosti, jež se staly jeho morálními ctnostmi. Mladý Bulhar si pozorně všiml českého národa

a jeho inteligence a přejal jejich nejlepší rysy – pracovitost, přesnost, zdvořilost a takt v jednání s lidmi.¹

Balan je žákem profesorů Alfreda Ludwiga (1832-1912), Josefa Durdíka (1837-1902), Jana Gebauera (1838-1907) a dalších předchůdců Pražského lingvistického kroužku. To vysvětluje, proč bývalý člen Akademického čtenářského kroužku a spolku Slavia nikdy nepřestává, podle slov profesora B. Havránka, rozvíjet své znalosti české filologické metodologie: B. Havránek ve své osobní vzpomínce na setkání s Balanem, jehož navštívil v roce 1938 v Sofii, dosvědčuje, že "projevil překvapující znalost rozvoje české jazykovědy za poslední období, zájem o nové práce a o časopis Slovo a slovesnost, který byl orgánem nového směru."² Pro bulharskou literární vědu je perspektivní vyčlenění pojmu imanentnost, které Balan provedl už v roce 1913 na základě studia české literatury. "Čechům nic nebrání v tom, aby chápali pojem 'slovesnost' jako 'teorii slovesnosti', protože u nich se tento termín zakládá právě na znaku slovesné uměleckosti. U nás, stejně jako u Rusů, je znakem samotné slovo..."³

Vytvoření teoretických základů historiografické syntézy předcházelo vydání našich prvních *Dějín slovanských literatur* (1896) pro potřeby výuky na gymnáziích. Fragmentárně je v nich zastoupena i česká literatura. Tendence učebnicového "předbírání" v bulharské literárněvědné bohemistice pokračuje. Autor slovanských literárních dějin – tehdejší gymnaziální profesor – medievalista Jordan Ivanov (1872-1947) byl jedním z prvních absolventů Sofijské univerzity. Bulharská věda začíná mít své kádry. Kromě ruských dějin A. N. Pypina a V. D. Spasoviče používá Ivanov i *Stručný přehled dějin literatury české doby nové* Františka Bačkovského (Praha 1894). Jeho dějiny slovanských literatur obsahují klasické české materiály, které mají ilustrační ráz a dokreslují procesy, které probíhají v jiných slovanských literaturách, na prvním místě – bulharské. To se zvláště dobře odráží ve vztahu k nejstaršímu období slovanské kultury, ve spojitosti s velkou pietou k působnosti Cyrila a Metoděje v Bulharsku. Ještě Balan vydává objemné dvousvazkové dílo *Cyril a Metoděj* (Sofija 1922), ve kterém se rozsáhle zabývá velkomoravskou misí. Dnes tato tradice nediferencovaného vztahu k nejstarší české literatuře pokračuje v unikátní bulharské *Cyrilometodějské encyklopedii* (I a II, 1985 a 1995).

¹ P. Dinekov: A. Teodorov-Balan - pervijat rektor na SU, *Sapostavitelno ezikoznanie*, Sofija 1981, č. 1, s. 69; cit. podle: T. Syllaba – S. Heřman: *A. Teodorov-Balan na univerzitě v Praze*, Praha 1987, s. 11.

² B. Havránek: A. T. Balan, *Slavia* 1960, s. 327.

³ A. T. Balan: Slovesnite proizvodi i terminologijata okolo tjach, *Godišnik na SU*, 8-9, Istoriko-filologičeski fakultet 1912/13, s. 42.

Nehledě na kompilační charakter uskutečňuje J. Ivanov bulharský pokus o slovanské, respektive české literární dějiny, kdežto Balan pouze předkládá *Úvod do estetiky vzhledem k básnictví Antonína Poříka* (1885). Teoretická průprava v bulharských podmínkách zřetelně zpomaluje, ba i zastavuje literárněhistorickou iniciativu.

Odtřzení od odstředivého působení obecných dějin slovanských literatur vykonal v Bulharsku profesor Boris Jocov (1894-1945), který jinak pokračoval v badatelské dvojznačnosti stanovené ještě Balanem – česká literatura jako odraz vlastních dějin a zároveň jako odraz bulharských vlasteneckých bojů.⁴ Nerovnocennost podobné vědecké vyčleněnosti nezávisle na sympatiích mnoha českých spisovatelů k bulharskému národnostnímu údělu pomáhá zaměření bulharského vědeckého zájmu o české spisovatele ve své vlasti zapomenuté. To je důvod, proč se Jocov obrátil k českému literárnímu regionalismu, který podle něj nabývá na rozmachu díky svému aktivnímu vztahu k, nejobecněji řečeno, slovanské ideji. Jocovem začíná období bulharských vědců, kteří odjíždějí do Čech pouze specializovat se, a ne studovat, což odpovídá dosaženému stupni zralosti naší vědy. Profesor M. Hýsek (1885-1957) je odborným vedoucím při psaní disertace *Otakar Mokřý a polská literatura*, kterou B. Jocov obhájil na Karlově univerzitě v roce 1928. Jejím přepracovaným monografickým vydáním⁵ činí bulharská literárněvědná bohemistika prudký obrat od obecných dějin k literárním portrétům, které zahrnují základní vývojové tendence významných literárních období. V tom tkví paradox vědce a společenského činitele Jocova. Nezávisle na jím přejaté dobové generalizační teorii o rasovém, národnostním a slovanském předurčení, které osudově zkrátily jeho životní dráhu, za druhé světové války přesvědčivě zavádí do bulharské bohemistiky, jako dějepisec české literatury, parciální metodu.

Odklon od tohoto směru se uskutečňuje po druhé světové válce, kdy nový vnější pátos společenských vztahů mezi Bulharskem a Československem požadoval pozoruhodné, monumentální historiografické formy. Zkompromitovaná romantická myšlenka o slovanské jednotě je již vystřídána imperativy ideologického celku. V tomto ohledu se model slovanských literárních dějin Pypina – Spasoviče jeví jako zcela vhodný. Široce pojaté historiografické panoráma panslavistického rázu přejímá nyní v bulharských podmínkách internacionální univerzálnost marxismu ve *Studiích z dějin slovanských literatur I, II* (1949, 1952),⁶ které měly mnoho reedic a ve kterých je rozsáhle zastoupena i literatura česká. Autorem je profesor Emil Georgiev (1910-1982),

⁴ B. Jocov: *Belgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija*, Sofija 1935.

⁵ B. Jocov: *Otakar Mokri*, Sofija 1928.

⁶ E. Georgiev: *Očerki po istorija na slavjanskite literaturi I, II*, Sofija 1977.

který se v Čechách specializoval na oblasti hudební výchovy a slovanské filologie. Slovanské literatury vidí jako zvláštní velkou symfonii, ve které však dominují tóny sociálního postavení. Tímto způsobem je zastoupena i česká literatura, čemuž hodně napomáhá výborná znalost *Slovanských literatur* Jana Máchala. Ve vztahu k české literatuře je u Georgieva zřejmý Máchalův vliv jak v tematických zobecněních, tak i v některých společných omylech – ve spojení humanismu a reformace do jedné etapy apod.

Pozitivistická následnost a vyrovnání historických a literárních etap jsou velmi pohodlné pro marxistickou slavistiku, podle níž za epochou realismu následují modernismus a socialistický realismus. Snaha o socialistickou kulturní přestavbu – mělkou a schematickou – je poslední etapou bulharského pozitivismu. Stává se součástí totálního vtrhnutí ideologie do lidských osudů, do přednášení a vědeckého rozvoje literárněvědné bohemistiky.

V poválečné etapě je umožněn lektorům bulharského jazyka a literatury několikaletý pobyt v Praze. Česká literární věda výrazně ovlivňuje jejich profesionální a vědeckou dráhu. Tento pobyt je zabezpečen oboustrannými kulturními dohodami a prokázal svou užitečnost zejména u bohemistů-literátů. Prvním z této řady byl profesor Nedjalko Draganov (1915-1977), v letech 1953-1959 lektor na Karlově univerzitě, kde v roce 1964 pod vedením profesora F. Buriánka obhájil disertaci o díle M. Pujmanové – ovšem bohužel z pozice sociologického přístupu, naprosto pomíjejícího literární specifiky.

Prosáknutí některých idejí literární recepce na bulharské území je zprostředkováno E. Georgievem, který byl stoupencem názorů obecné a srovnávací literární vědy,⁷ terminologicky se podle jeho názoru odlišující od "buržoazní" literární komparistiky. Na tomto základě vrcholí u Draganova jeho dlouholetý zájem o K. Čapka ve studii *K. Čapek v Bulharsku* (1963). Její nesporná informační hodnota je však snížena dogmatickým hodnocením.

Celkový zájem o dílo M. Bachtina a o jeho všeobecný dialogismus je zřejmý v posledním Draganově eklektickém díle *Romány K. Čapka* (1977).

Jeden z mála významných tehdejších bulharských strukturalistů Nikola Georgiev (nar. 1937) během svého pobytu jako lektor na Karlově univerzitě v letech 1965-1967 napsal velmi dobře hodnocenou studii *Parodie obsahu a parodie struktury ("Švejk" a antiromán)*.⁸ Georgievův zájem o dvojitost literárního hrdiny a literární struktury pokračuje i v jeho studii *Citátní člověk* (1980),⁹ kde je Švejk porovnáván s hrdiny Dickensovými a s Ostapem Benderem.

⁷ E. Georgiev: *Obšto i sravnitelno slavjansko literaturoznanie*, Sofija 1965.

⁸ *Česká literatura* 1966, s. 328-334.

⁹ N. Georgiev: *Citiraštijat čovek v literaturata. Godišnik na SU*, 74, 1980.

Jestliže během 19. století je český příklad pro Bulhary rázu vědeckého a hospodářského, po roce 1968 má tento příklad převážně politický charakter. Bulharští bohemisté jsou silně ovlivněni metodologickým propojením raného marxismu a pozdního strukturalismu v české humanistice typickým pro šedesátá léta. Pedagogická nutnost při přednášení české literatury na bulharských univerzitách a vědecké ambice usilující o přechod od tematických zobecnění ke konstataci různých forem literární imanence, žánrových a kompozičních struktur jsou základem prvních bulharských *Dějin české literatury I, II* (I. Pavlov – V. Todorov, 1986; Ch. Balabanovová – I. Pavlov – V. Todorov, 1989). Nezávisle na ideologických omezeních studuje zvolená historicko-funkční metoda český literární vývoj na pozadí migračních pohybů umělecké iniciativy ve středoevropském kulturním prostoru. Slabé stylistické tradice bulharské jazykovědné bohemistiky vysvětlují nedostatek hlubšího textového rozboru ve studiu české literatury v Bulharsku. V poslední době je zřejmá vyložená antropologizace metodologie bulharských bohemistů, a to především na základě bulharsko-českých kulturních vztahů. V. Todorov používá principy imagologie, Ch. Balabanovová receptivní estetiku. I. Pavlov zdůrazňuje marginalitu českého narativu jako proud hovoření a psaní v české literatuře od 18. století do dnešní doby.

Na závěr bychom mohli konstatovat, že dlouhodobý profesionální vztah bulharských bohemistů k české literatuře se stal jejich životní dráhou, ovlivňující jejich vědecká stanoviska.